

Podcast Literatuurgeschiedenis.org: Andreas Burnier, 'wij zoeken onszelf'

Thema: gender en identiteit

Je luistert naar een podcast over schrijver en feminist Andreas Burnier. Als je in de trein zit word je aangesproken met 'beste reizigers', de HEMA knipt z'n labels voor jongens en meisjes uit de kleding en op school ga je naar een genderneutraal toilet. Een genderneutrale aanpak lijkt tegenwoordig heel erg vanzelfsprekend te zijn, maar die vanzelfsprekendheid is er niet altijd geweest. En in die tijd, de jaren zestig, leefde Andreas Burnier.

Zij laat zien in haar werk dat het worstelen met je identiteit een doodnormaal gegeven is in je jongvolwassen periode. Maar dat het worstelen met je génderidentiteit dat nog lastiger maakt. Hoe ging zij daar als mens en als schrijver mee om? En hoe doen schrijvers van nu dat? Wat is er veranderd ten opzichte van de tijd waarin Andreas Burnier leefde?

De zoektocht naar je eigen identiteit, dat is waar schrijver en criminoloog Catherina Irma Dessaur zich haar hele oeuvre mee bezighield. Catherina, dat is hoe Andreas Burnier echt heet. Andreas Burnier is haar pseudoniem, haar auteursnaam. En Catherina, Andreas dus, is geboren in 1931 in een Joods gezin en moest tijdens de Tweede Wereldoorlog op verschillende adressen onderduiken.

Als een van de eersten schreef ze openlijk over haar homoseksualiteit en haar transgender-gevoelens, want ze heeft zich haar hele leven vragen gesteld over haar genderidentiteit. Genderidentiteit gaat erom of je jezelf een jongen of een meisje voelt of iets er tussenin. Burnier vroeg zich altijd af, hardop en in haar boeken: ben ik wel echt een vrouw? Zou ik niet liever als man door het leven gaan?

Het waren de roerige jaren zestig. De Provo's wisten er wel raad mee: wég met de consumptiemaatschappij! Ondertussen staken de hippies een joint op onder het motto van 'Make love not war'. En dan had je nog de nozems: op brommers, met vetkuiven: langharig tuig, volgens het gewone volk. Het was de nieuwe generatie die steeds mondiger werd, die de seksuele moraal wilde veranderen en waarin de vrouwen vchten voor gelijke rechten. Emancipatie en democratisering! Alles moest anders.

In die tijd vocht de dwarsdenker Burnier tegen een wereld die haar tegenwerkte omdat ze gezien werd als vrouw. Want vrouwen die mochten nog niet zoveel als de mannen. In deze tijd schreef Burnier openlijk over haar lesbische gevoelens. Homoseksualiteit werd al schoorvoetend geaccepteerd in de maatschappij, maar het homohuwelijk werd pas in 2001 officieel legaal. Burnier was een echte feminist en voorloper van de homo-emancipatie, mede door de literatuur die ze schreef. Ze maakte zich in feministische kringen overigens niet altijd populair, omdat ze openlijk negatief was over manier waarop de vrouwenbeweging haar strijd voerde. Zij vond dat feministen te veel in zelfmedelijden bleven hangen en te weinig initiatief en ambitie toonden.

Als een van de eersten schreef zij op een baldadige, opgewekte én vanzelfsprekende manier over haar homoseksuele gevoelens. Vrouwenliefde, dat was eerst een troosteloos bestaan, een verlangen dat toch nooit vervuld kon worden. Een zwaar lot. Zo stond het in de boeken geschreven. Maar niet in de boeken van Burnier. Háár hoofdpersonen gingen niet gebukt

onder de liefde voor vrouwen, integendeel, zij hadden juist levenslust. Daarom werden haar werken bijna een soort pronkstukken die mensen trots op hun koffietafel hadden liggen. Zo van 'kijk mij, ik lees dit boek'. Het droeg uit wie je was, of wie je misschien stiekem zou willen zijn.

De polariteit tussen man en vrouw

In 1965 debuteerde Burnier in het tijdschrift *Tirade*. In het hetzelfde jaar verscheen haar eerste roman *Een tevreden lach*, waarin ze haar eigen ervaringen met het ontdekken van haar geaardheid als uitgangspunt nam. Al in de eerste pagina's neemt ze de lezer mee in haar vragen over het leven en het 'zijn':

“Wij zoeken onszelf. Dat is een gemeenplaats, maar van het overdonderende waarheidsgehalte dat water nat is, of goud edel. De jeugd is zo zoet, zo aangenaam, opdat wij niet zullen merken dat wij onszelf in snel tempo verliezen. Als het droomgordijn optrekt, uiterlijk rond het veertiende jaar, zijn wij iedere oriëntatie kwijt. Door studie, kunst, avonturen, misschien religie, hopen wij het eigen ik te leren kennen.”

Die zoektocht naar een eigen identiteit bleef een rode draad in haar werk. Ze beschreef in haar romans *Het jongensuur* (1969) en *De huilende libertijn* (1970) bijvoorbeeld het ongeluk om geboren te zijn in een vrouwenlichaam maar zich gedeeltelijk man te voelen.

Andreas Burnier schreef en sprak zich uit over haar lesbische gevoelens en over haar transgendergevoelens. Ze vroeg zich vaak af of ze niet liever als man door het leven wilde gaan. Ze leek zich meer man dan vrouw te voelen. Maar waaraan moet je eigenlijk voldoen als je een man of vrouw bent? En hoe moet je je staande houden in een wereld als de klassieke houding van 'vrouw' niet bij je past? Dat was een vraag die Burnier veel bezighield. Het worstelen met die standaardrollen van 'man' en 'vrouw', verwerkte ze in haar romans.

De autobiografische roman van Andreas Burnier *Een tevreden lach* uit 1965 gaat over deze kwestie. Simone, op weg naar volwassenheid, is het alter-ego van Burnier. Ook Simone vraagt zich af of ze zich wel een meisje voelt en wil zich het liefste mannelijk kleden en gedragen. In het volgende citaat spreekt Simone haar wens uit om een man te zijn. Ze loopt een café binnen geheel gehuld in mannenkleding, met een schorre, zware stem bestelt ze een biertje en ze hoopt dat de andere mannen in dat café denken dat zij één van hen is:

“Van deze proef hing alles af, meende ik. Als dit lukte, kon ik verder gaan, kon ik een nieuw leven beginnen, drinken, vechten, vrijen en naar zee gaan, in havens werken, 's nachts langs de dokken zwerven, vrouwen verkrachten, een groot arts worden (in het buitenland uiteraard), het verdomde leven als een sappige vrucht langs de kin laten druipen, merde, in ieder geval alles wezen, behalve braaf en ingepast en intellectueel uit levensangst. 'Het is een meisje', hoorde ik iemand zeggen.”

Simone valt door de mand. Zo kan ze dus nooit ontsnappen aan haar 'vrouw-zijn' en de verwachtingen die daarbij horen. Deze worsteling komt in *Een tevreden lach* vaker terug. Simone geeft daarbij kritiek op het feit dat vrouwen, doordat ze vrouw zijn, veel minder mogelijkheden hebben dan mannen. En dat vindt ze oneerlijk.

“Voor een vrouw is-geen-plaats-in-de-wereld, -maar-in-de-keuken, -in-bed-en-in-de-kerk. Er-zijn-geen-vrouwelijke-genieën, -creatieve-kunstvernieuwers - maatschappijhervormers, die-ten-voorbeeld-kunnen-strekken. Als-een-vrouw-iets-presteert, -vraagt-men-zich-af-waarom-zij-geen-man-heeft, -of-haar-tijd-niet-aan-hem wijdt. Bli, bla, beloeba.”

Ook buiten de roman heeft Burnier kritiek op de vaste rolpatronen van ‘man’ en ‘vrouw’. Ze stelt zelfs vast dat het ‘vrouw-zijn’ in een mannelijke cultuur een vorm is van lijden. En dat er van de vrouw alleen maar karikaturen bestaan die door mannen worden gevormd: een vrouw wordt bijvoorbeeld alleen gezien als moeder, als hoer, als lustobject of als onbetekenend ding.

Op zoek naar je identiteit

De vragen die Andreas Burnier stelt over identiteit, zijn typische vragen die worden gesteld in een coming-of-age verhaal. Dat is een psychologische roman die de ontwikkeling van iemand beschrijft die de overgang van jeugd naar volwassenheid meemaakt. Daarbij staat het bewust worden van je eigen identiteit centraal. De hoofdpersoon Simone in *Een tevreden lach* zoekt als alter ego van Andreas Burnier haar plek in de wereld. Ze gedraagt zich als mannelijke lesbische vrouw en noemt zichzelf een ‘seks-barrière-doorbreker’. Ze weigert zich aan te passen aan de klassieke rolverdeling tussen ‘man’ en ‘vrouw’ en mijmert vaak over wat er van haar terecht moet komen als ze eenmaal volwassen is en daar is ze weinig optimistisch over:

“Als het rookgordijn optrekt, uiterlijk rond het veertiende jaar, zijn wij iedere oriëntatie kwijt. Door studie, kunst, avonturen, misschien religie, hopen wij het eigen ik te leren kennen. In hun wanhoop gaan sommigen de grens over: zij worden dichters, krankzinnigen, misdadigers, alcoholici, drug-addicts [...] acteurs, critici, zieken, doden, begravenen, gecremeerden, jong gestorvenen, snel vergetenen.”

Man, vrouw en alles ertussenin

Hoe kun je je identiteit uitdragen? Nou, ten eerste kun je dat zichtbaar maken door bijvoorbeeld je kleding, zoals de hoofdpersoon Simone uit *Een tevreden lach* deed in het café. Kleding is een belangrijke manier om je identiteit uit te dragen én om te laten zien bij welke groep je wil horen.

Een tweede manier betreft je genderidentiteit: wat je bent, op basis van je eigen gevoel, een jongen, een meisje of iets ertussen in (non-binair). Het werk van Burnier geeft aan dat er vijftig jaar geleden ook al mensen waren die niet volledig pasten in de hokjes van ‘man’ of ‘vrouw’, maar daar waren nog geen woorden voor.

Tegenwoordig kun je bijvoorbeeld in je social media-profiel laten weten dat je aangesproken wil worden met ‘hij’, ‘zij’, of met ‘hen’ of ‘hun’. Zo kun je de voornaamwoorden kiezen waar je je prettig bij voelt. Bepalend voor die keuze is hoe jij zich voelt of met welke genderrol je je identificeert, niet het biologische geslacht van bij de geboorte dus.

Marieke Lucas Rijneveld

Schrijver en dichter Marieke Lucas Rijneveld, geboren in 1991, is iemand die op een vergelijkbare wijze als Andreas Burnier worstelt met haar genderidentiteit. Ze voelt zich zowel 'jongen' als 'meisje', een tussenmens, zoals ze zichzelf omschrijft. Net als Andreas Burnier heeft Marieke eigenlijk een meisjesnaam: 'Marieke Rijneveld'. En ook heeft Marieke een schrijverspseudoniem: Marieke Lúcas Rijneveld. En ook zij kleedt zich, net als Burnier in het echte leven, net als Simone uit een *Tevreden Lach*, in mannelijke kleding. Ook Marieke Lucas schrijft over genderkwesties en het ongemak in je eigen lichaam in een conservatieve omgeving waarin het moeilijk is 'jezelf' te zijn, vooral wanneer dat 'zelf' zo veranderlijk is.

Deze kwesties schrijft ze op in haar dichtbundel *Fantoommerrie* uit 2019. Hierin gaat het over het verlangen van de vrouwelijke 'ik'-figuur naar het hebben van een jongenslichaam. In het gedicht 'Het hemd van mijn lijf gedacht' hoor je dit goed terug:

"In mij zit een balletdanser verstopt en het zwanenmeer zo vaak opgevoerd // dat ik met mijn ogen dicht de choreografie weet, de bewegings- / structuur van jongenslichamen is zo jaloers makend mooi dat er // kippenvel en een tollend hoofd op volgen"

Vaak heeft ze zich 's avonds 'het hemd van het lijf gedacht':

"Sidderend, een beetje, terwijl ik de jongens belichaamde die ik als voetbalplaatjes spaarde".

Uit deze woorden spreekt duidelijk een verlangen naar een ander lichaam. Maar dit verlangen is wel geheim. Het mag met niemand gedeeld worden en naar de buitenwereld toe moet de ik-figuur zich in de dichtbundel *Fantoommerrie* vooral gedragen volgens de verwachtingen die de maatschappij van haar heeft. Ook Simone uit *Een tevreden lach* van Andreas Burnier omschrijft het geworstel met seksuele voorkeur als een geheim, zoals in de volgende passage beschreven wordt:

"De homoseksueel dient zich net als de ingewijde in de buitenwereld te gedragen alsof hij van die buitenwereld is. Maar er is meer. Hij heeft zijn geheimen, zijn ontmoetingen, zijn clubs, zijn woorden, zijn ervaringen die hem onderscheiden van de massa."

Allemaal zoeken we onszelf

Burnier heeft zich haar leven lang verdrukt gevoeld, zowel door haar Joodse afkomst, haar geaardheid als door het feit dat ze een vrouw was en maakte het een levenstaak om aandacht te vragen voor menselijke waardigheid. Dit streven uitte zich ook op andere maatschappelijke vlakken. Zo nam ze stevig stelling tegen euthanasie, abortus en genetische manipulatie, want wie bepaalt het wanneer een leven de moeite waard is?

Allemaal zoeken we onszelf. En allemaal proberen we een manier te vinden om onze identiteit uit te dragen. Om te laten zien aan de wereld wie we van binnen echt zijn. Net zoals Simone uit *Een tevreden lach* en de 'ik'-persoon in de gedichten van Marieke Lucas Rijneveld. Er is nu meer mogelijk dan in de tijd van Andreas Burnier, maar toch kan het ook

nu nog soms moeilijk om je genderidentiteit met mensen te delen, zoals we zien in de gedichten van Rijneveld. Misschien had Burnier zich vandaag de dag transgender genoemd, of non-binair, of genderfluïde. Maar hoogstwaarschijnlijk had ze deze etiketten ook als beperking gezien. In *Een tevreden lach* vraagt Simone zich af waarom mensen in hokjes worden ingedeeld, we zijn immers toch allemaal mens?

“Man of vrouw, van deze of gene klasse, van dit of dat beroep, westers, twintigste-eeuws, Euro-Amerikaans soortdier? Eens hebben we onszelf als mens gezien: hemelhoog en verankerd in de aarde.”

Deze podcast is gemaakt door Luca Duijf in samenwerking met de redactie van literatuurgeschiedenis.org, een website over literatuurgeschiedenis die is gemaakt door de Koninklijke Bibliotheek, nationale bibliotheek van Nederland en de Taalunie. De podcast is geproduceerd door Podcast & Chill. Wil je meer te weten komen over Andreas Burnier? Neem dan een kijkje op de schrijverspagina op Literatuurgeschiedenis.org:

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/schrijvers/andreas-burnier>

<https://soundcloud.com/koninklijkebibliotheek/podcast-literatuurgeschiedenisorg-andreas-burnier-wij-zoeken-onszelf>